

education

Department:
Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

**NATIONAL
SENIOR CERTIFICATE**

GIREIDI 12

TSHIVENጁA LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI ጁA VHUVHILI (P2)

EXEMPLAR 2009

MEMORANDAMU

MARAGA: 80

TSHIFHINGA: Awara 2½

Memorandamu uyu u na masiaጁari a (24).

KHETHEKANYO YA A: VHURENDI**MBUDZISO 1 (Mbudziso ndapfu)**

KHA HU DZHIELWE NZHELE ZWI TEVHELALO:

- Hu tea u shumiswa rubriki
- Hu dovhe hu sedzwe na adendamamu

ADENDAMU

Murendi u shumisa maipfi o pfumaho vhurendi u itela uri a bvisele khagala vhuḍipfi (Jimuḍi) hawe na u karusa vhuḍipfi ha vhavhali vha tshirendo itsho.

- Murendi afha u pfela vhathu vhuḵungu, nga maanḍa Vhaveḍa vha hawe, nga u kundelwa havho u pfesesa demokirasi (pfanelo na vhuḍifhinduleli).
- U pfala a tshi vhilaedzwa nga u vhona nga maanḍa vhokhotsi vha si tsha ḵhonifhiwa.
- Thikhedzo: Mutala 2 – Ipfiriri’ Ji amba khakhathi, zwi sumbedzaho uri demokirasi yo bveledza khakhathi na u shaya vhudziki miḵani ya vhavenda.
- Ndi ngazwo khotsi a tshi vho shanduka nḵwana, zwi sumbedza uri vhokhotsi a vha tshe na tshirunzi tshe vha vha vhe natsho zwiḵa kale.
- Hezwi zwi a mu ḵungufhadza ngauri u ri demokirasi ndi muvhuya kha vhoḵhe, ndi uri yo lindela nnyi na nnyi, hu si tshiḵwe tshigwada tsha vhathu, kana mbeu lini. Mashudu mavhi vhathu avha a vha ḍivhi demokirasi.
- Murendi u shumisa maipfi ‘tsinde’ na ‘tavhi’, a tshi ombedzela uri vhukuma ngoho i ḍo ḍi dzula i ngoho, uri khotsi muḍini vha ḍo ḍi dzula vhe khotsi, izwo zwi nga si shandulwe nga demokirasi. Hezwi ndi zwiga zwi sumbedzaho uri u shandukisa izwi zwi a konḍa vhukuma. Fhedzi murendi u pfa vhuḵungu, khathihi na u dinalea a tshi vhona muthu a tshi ita zwi songo fanelaho demokirasi.
- Maipfi khotsi’, ‘khosi’, ‘musadzi’ na ‘dzula’ kha phara ya u fhedza a mbo nḵḵa u khwaḵhisa vhuimo ha murendi uri vhukuma demokirasi a yo ngo tea na luthihi u shandukisa zwiimiswa na vhuimo zwi wanalaho kha matshilisano ashu.
- Nga hezwi murendi u ombedzela uri muḵwe na muḵwe u na pfanelo yawe nahone i tea u ḵhonifhiwa. Nga u shumisa maipfi o pfumaho, murendi o kona u bveledza Jimuḍi ḵa tshirendo na u ḵana vhuḍipfi hawe khagala.

[10]

KANA**MBUDZISO 2 (Mbudziso pfufhi)**

- 2.1 Ndi lufu. Tshirendo itshi tshi amba nga ha lufu Iwa vhana vha musadzi nahone vha dzofha ja vuhosini, vha tshi fhela nga u fa./Ndi vhuthubwa. Murendi u amba nga ha vhakololo (Vhana vha musadzi) vhe vha sokou thubwa vha ya naḽo mme mubebi a sala o ṽungufhala sa zwiḽa ḽiivha ḽo dzhielwa zwifhondo zwaḽo. (2)
- 2.2. Murendi u bvukulula vhuṽungu vhune musadzi (mme mubebi) a vhu pfa musi vhana vhawe vho sokou ralo u ḽiwa nga areḽi. Mubebi uyu u nga ' ... ḽiivha ḽe ḽa fhurwa mafhondo nge muzwimi a pfula mafhondo aḽo (vhana avho). (2)
- 2.3 'Ngozwi' ndi tshiga tsho imelaho vhana. ḽo tea ngauri ngozwi i tshi bva zwipiḽa, zwi sumbedza mbebo/vhana vha tshi lozwea nga u fa kana u ngalangala vha si tsha dovha vha vhonwa. (2)
- 2.4 Ndi mme mubebi wa avha vhana. (1)
- 2.5 Ndi ḽifanyisi. Murendi u fanyisa mufumakadzi o raloho u felwa nga vhana na ḽithubwa, ngauri mufumakadzi u dzulela u lila lufu Iwa vhana vhawe, sa ḽithubwa ḽo xeelwaho nga zwe ḽa vha ḽi nazwo. (2)
- 2.6 Ndi eḽedzhi (1)

KANA**MBUDZISO 3 (Mbudziso pfufhi)**

- 3.1 U khou kaidza bindu ḽa u rengisa mivhili. (1)
- 3.2 Ndi vhasidzana/vhananyana (1)
- 3.3 U sumbedza vhuḽipfi hawe ha u pfa vhuṽungu/dinlea/u bveledza mutevhetsindo u ṽavhanyaho na u ongolowa musi a tshi fhirisa mulaedza wawe. (2)

- 3.4 Nyombedzelo/Khwaḑhisedzo ya u sumbedza uri a hu na tshine vhananyana avha vha rengisela tshone mivhili yavho arali hu si tshelede fhedzi. (2)
- 3.5 U amba vhulwadze ha HIV/AIDS (Na maḑwe a ḑiswaho nga zwa vhudzekani/ Zwithu zwine zwa ḑo tambudza vhaswa avha vho no hula/ kha vhumatshelo havho. (1)
- 3.6 Ndi ḑifanyisi. Vhananyana vha vho ḑo sala vho no vhisala/vho tshinyalelwa sa zwikengevheḑa zwo no vhisalaho lune zwa si tsha shumisea, khazwo ndi u laḑwa. (2)
- 3.7 Vhe vha vha vha tshi thetshesela vhabebi/vhahulwane zwija musi vha tshi laiwa. (1)
- [10]

MBUDZISO 4 (Mbudziso pfufhi)

- 4.1 Ndi sonethe. Tsho vhumbwa nga mitaladzi ya 14/Ndi aḑegori. Tshi khou funza vhathu uri ri litshe u sokou pomoka vhaḑwe kana u vhona vhaḑwe milandu ri songo thoma ra ḑisedza na riḑe vhaḑe vhunga hu si na kwae fhano shangoni. (2)
- 4.2 U khou eletshedza vhathu uri kha ri litshe u sokou pomoka kana na u sumbana nga minwe ngauri fhano shangoni a hu na ane a pfi ha na vhukhakhi na luthihi. (2)
- 4.3 Murendi o dinalea. U diniwa nga vhathu vhane vha sokou pomoka/u vhona vhaḑwe mulandu ngeno na vhone vha tshi ḑi khakha/Kha ri ḑisedze ri sa athu u sasaladza/pomoka vhaḑwe. (2)
- 4.4 Zwi amba uri muthu kha range/thome u lugisa ene muḑe/u ḑiḑola ene muḑe. (2)
- 4.5 Khesura. U ombedzela/u kaidza munwe hoyu/havha vhathu vha vhonaho vhaḑwe vhathu mulandu. (2)
- [10]

MBUDZISO 5 (Mbudziso ndapfu)

Hu shumiswa RUBRIKI na ADENDAMU

- Tshirendo itsho tsho ḡisendeka kha thero ya u shaya vhuḡifari ha vhaswa vha ano maḡuvha.
- Murendi u sasaladza kutshilele hoku kuvhi nga u shumisa figara dza muambo/zwifanyiso zwa muhumbulo zwo fhambanaho u itela u bvisela khagalatshidziki/thero ya mafhungo a wanalaho tshirendoni itshi.
- Tsumbo dza figara dza muambo/zwifanyiso zwa muhumbulo:

-Mbudziso dzi si na phindulo sa 'Nwana-ṅwana ndi nnyi? Wa nnyi?

Hafha murendi u khou ombedzela nga mbudziso hedzi uri a hu na ṅwana na muthihi naho e wa nnyi zwawe ane a nga ri ndi ene wa vhukuma (ene-ene).

-U shumisa ndovhololo, sa: 'ṅwana-ṅwana' a tshi ḡoḡou ombedzela uri ṅwana kwae ndi ufhio.

-U shumisa ḡifanyisi sa, 'sa govhole ra havha 'Govhole ḡa havhiwa ndi u lugisela mukumbi wavhuḡi/u ḡifhaho u no ḡo bveledzwa nga u havhiwa uho. Hezwi zwi amba uri vhana vhavhuḡi/vha mikhwa yavhuḡi ndi avho vha thetshelesaho, vha tendaho u eletshedzwa uri vha aluwe vhe vhathu-vhathu vhane vha ḡo takadza vhabebi vhavho matshelo.

- ḡifanyisi: 'A taṅwa a nga mapfura' (mutala 14). Murendi u sedza ṅwana wavhuḡi sa mapfura a ḡolwaho, a kunakisaho na u tamera kana u tamiwa ha ṅwana wa mikhwa nahone vhabebi vha ḡiphina na u ḡihudza ngae.

- U shumisa aironi/ḡishandafhungo nga mitala 21 u swika 24 ('Ho ro ... shavha') Afha murendi u sumbedza uri sa vhabebi ri ḡirwa khana ro takala musi ro beba vhana, fhedzi u takala honohu hu shanduka maḡambilu musi 'mbebo yo shashata', zwa mbo fana na musi ri songo beba.

-ḡiambele: 'Mbebo yo shashata.' (mutala 24). Hezwi zwi amba uri vhana vhe ra beba vha shanduka makhaulambilu a vhabebi, zwi ḡi nga ndi mbebo yo balaho/kundaho – a ri vhoṅi zwivhuya kha vhana vhe ra beba.

- Murendi o zwi kona vhukuma u ḡoḡomodza thero heyi nga u shumisa zwifanyiso zwa muhumbulo zwo fhambanaho.

[10]

KANA**MBUDZISO 6 (Mbudziso pfufhi)**

- 6.1 U khou sasaladza vhutshilo vhu si havhuḍi/ha vhuḍabaḍaba/ho bvaho nḍilani kana u shayea ha mikhwa kha vhaswa nga maanḍa vha ano maḍuvha. (2)
- 6.2 Ndi Ḳifanyisi. Govhole Ḳo havhiwaho zwavhuḍi Ḳi fanyiswa na ḱwana a aluwaho a tshi thetshesela vhabebi ngauri u vho ḍo nga 'tuvhu' Ḳine ra ḍo nwa Ḳi tshi ḍifha – Ndi uri u ḍo vha ḱwana-ḱwana a takadzaho vhabebi nga kutshilele kwawe. (3)
- 6.3 U khou khwaḥisedza uri vhana vho bebiwa ndi zwone, vhabebi vha ralo u takala, fhedzi ho vha u ḍifhura ngauri vha mbo shanduka maḲisambilu. (2)
- 6.4 ḱwana wavhuḍi (kwae) ndi uyo wa mikhwa yavhuḍi, nahone a takadzaho mbilu dza vhabebi vhawe. (2)
- 6.5 Zwi amba uri musi vhana vho bebiwaho vha tshi hula vha vho shanduka maḲisambilu/thaidzo kha vhabebi vhavho/vhana vha sa bveledziho zwivhuya. (1)

ḲHANGANYELO YA KHETHEKANYO IYI YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: NGANEA**TSHI ǀO LILWA – PHASWANA NE****ADENDAMU****Mbudziso 7 (Mbudziso ndapfu)**

Thero ndi muhumbulo muhulwane wa bugu une ra u wana ro no vhala bugu u bva mathomoni u swika i tshi fhela kana ngeletshedzo ine muṅwali a tama u swikisela vhavhali.

Nganeani iyi thero yo ǀisendeka kha vuhovheleli ho kalulaho vhune ha fhedza nga u dzhenisa muthu khakhathini (vhumphwamadzanga).

Mafhungoni haya ri wana uri magevhenga o wanululwa lune u dzumbama khavho a zwi tsha konadzea vhunga vho no wanala. Tsha khwine hu nga vha u tou ǀinekedzela kha mulayo kana vha tou ǀivhulaya.

Vho-Emeǀi ri wana vha na vhutamata ho kalulaho. Vha funesa zwithu zwa nṅhesa na zwine na munna wavho Vho-Luvhone vha sa kone u zwi swikelela. Zwenezwi zwi ita uri muǀini hu vhe na zwiokolodo zwinzhi zwe vha vho ǀo balelwa u zwi badela. Thundu yavho i lila u rengiswa nga nṅhani ha u balelwa u badela zwiokolodo.

Musi vha tshi vhona zwithu zwi tshi khou koṅda, Vho-Luvhone vha ǀoṅa thuso ya masheleni kha murathu wavho Dzhalagoma wa ǀigevhenga.

Thuso iyo vha i lifha nga u ǀidzhenisa kha zwa vhugevhenga. Vho-Emeǀi vha rengisa mbanzhe Yunivesithi ya Venda ngeno munna wavho Vho-Luvhone vha tshi reilela magevhenga a tshi ya u khuthuza.

Bindu ǀivhi ǀa Vho-Emeǀi ǀo ǀo tshimbila zwavhuǀi, na masheleni a tshi khou dzhena e manzhi. Tshiimo muǀini wa ha Neṅhulwe tsha sumbedza u shanduka. Vha thoma u tshila vhutshilo ha nṅhesa. Naho zwo ralo a vho ngo fushea nga masheleni, vho ǀi ǀoṅa zwa nṅha. Vho-Luvhone vho ǀo humbula na u litsha mushumo.

Vhathu vha thoma u sola kutshilele kwa muṅani uyu. Vho-Emeǀi vha a wanululwa uri vha khou rengisa zwidzidzivhadzi. Vho ǀo fariwa vha fhedza vho rengululwa.

Dzhalagoma u ya khonferentsini Makwarela u ya u țangula golo dza vhatu. O mbo dzhenwa nga ipfi ȷa Mudzimu a ȷea vhuțanzi ha vuvhi hoțhe he a ita na khonani dzawe.

[25]

Tshiphiri zwino tsho bvela khagala: Vho-Emeȷi na munna Vho-Luvhone naho vho vha vho ȷidzhenisa kha zwa vhugevhenga vha tshi vhona unga a vha nga vhoneali zwino zwo bvela khagala a vha tshe na vuvhavhelo.

Lugwada ulwo lwoțhe lwo fhedza lwo farwa lwa valelwa kothoni. Vhutamatama ha zwithu zwa nțhesa ha Vho-Emeȷi vhu fhedza ho vha dzhenisa khomboni na munna wavho Vho-Luvhone Nēțhulwe.

KANA

MBUDZISO 8 (Mbudziso pfufhi)

8.1	Ndi Luambo.	(1)
8.2	O pfa u pfi thundu dza ha Nēțhulwe dzi khou țoȷou rengiswa.	(1)
8.3	Vho-Luvhone na Vho-Emeȷi.	(2)
8.4	U țoȷa u renga thundu.	(1)
8.5	Muthu ane a vha na vutshivha a sa vavhaleli.	(1)
8.6	Ndo vha ndi tshi ȷo ri kha bve a țuwe a sa athu ndina.	(2)
8.7	Vho-Emeȷi – vha funesa zwa nțhesa/vha shuma yunivesithi ȷaiburari
Vho-Luvhone – a vha funesi zwa nțha/ndi mudededzi.	(2)
8.8	Zwi a dzhenisa khakhathini. Vho-Emeȷi na Vho-Luvhone vho țoȷou rengiselwa thundu dzavho dzoțhe nga u balelwa u badela.	(2)

- 8.9 Vha a ṭonga na u funesa zwa nṭha. (2)
- 8.10 Uri Luambo thundu idzo o vha a khou dzi ṭoḑa vhukuma; ndi ngazwo o tou vhilula a tshi dzi ḑela. (2)
- 8.11 Vho-Luvhone vho vha vha khou ṭoḑou mu pandamedza, a vho shavha nga goloi. (2)
- 8.12 Ee, Vho-Emeḑi na munna wavho Vho-Luvhone vho ḑidzhenisa kha zwa vhugevhenga vha fhedza vho farwa vhoṭhe. (2)
- 8.13 Zwi a itea vhutshiloni uri musi muthu e ḑigevhenga a shanduka nge a pfa ipfi ḑa Mudzimu sa zwe Dzhalagoma a shandukisa zwone. (2)
- 8.14 U lingedza nga nḑila dzoṭhe u ṭoḑa thuso ya masheleni ane a nga lifha ngao zwikolodo hu si u a ṭoḑa nga nḑila ya u ḑidzhenisa kha zwa vhugevhenga lini. (3)
- [25]**

KANA

BULAYO ḒO ṬALIFHAHO – MAGAU AW

MBUDZISO 9 (Ndapfu)

ADENDAMU

Thero ndi mulaedza une vhavhali vha u wana musi vho no vhalala mafhungo a bugu iyo u bva mathomoni u swika a tshi fhela.

Kha mafhungo a re buguni thero yo ḑisendeka kha vhutshivha na vivho, ndi uri arali muthu a tshi khou ita zwivhuya naho wa lingedza u zwi thivha nga u mu vhambela maano mavhi u ḑo ḑi fhedza o bvelela, iwe wa fhedza wo wela khomboni/Muthu a itela muṅwe vhuvhi o dzumbama zwi a bvela khagala wa fhedza wo no wela khomboni.

Kha mafhungo haya ri wana vhafunzi Vho-Mamidze, Vhamusanda Vho-Mukhotho na Vhakoma Vho-Mandiwana vha tshi vhenga Vho-Lugisani vhane musi vhe khoroni, vha tshea milandu vha sa iti zwa tshanḑanguvhoṅi. Vha vhamba maano a u 'vhulaha' Vho-Lugisani muyani nga nḑila yo ṭalifhaho.

Vhanna avha vho vhamba maano uri Vho-Lugisani vha pfuluselwe Dovhoni ha Vho-Nyamalwela Singo vha tshi itela u ima phanḍa Vho-Lugisani kha bindu ḵa u rengisa mitshelo na uri vha si tsha kona u fhaḵa vhengele ḵa halwa saizwi Dovhoni ho vha hu si na vhathu vhanzhi vhane vha nga imisa bindu iḵo.

Vho-Lugisani vha konḑelela u ya Dovhoni naho zwo vha zwi tshi khou vhavha, vha swika vha galatsha vhathu vha pfulutshela Dovhoni vha wana Vho-Ramabindu vhe vha vha vha tshi ḑo thusa Vho-Lugisani kha u bvedza shango ḵa Dovhoni. Vho-Makhado na Vho-Nethononda vho ḑo fhaḵa mabindu Dovhoni. Vho ḑo thusana na Vho-Lugisani kha u ya u humbela masheleni a u bvedza iḵo shango. Ho ḑo fhaḵwa tshikolo, ha bwiwa maḑi, ha fhaḵwa na kiliniki.

Izwi zwo ḑo ita uri Vho-Mandiwana na khonani dzavho vha ise phanḍa na u vhamba maano a u 'vhulaha' Vho-Lugisani nga nḑila yo ḵalifhaho. Vhafunzi Vho-Mamidze vha nwalisa Tshambbenga vhurifhi ha nga ho nwalwa nga Vho-Lugisani vhu tshi khou amba uri Vho-Lugisani vha khou vhang vhuhozi ha Dovhoni. Izwi zwi luḵanya Vho-Lugisani na Vhamusanda Vho-Mphaga. Vho-Lugisani vha pfi vha a pandelwa shangoni. Tshambbenga na khonani dzawe vha ya vha posa matombo muḑini wa Vho-Lugisani. Ḷiḵwe ḵa matombo ḵi vhulaha lutshetshe Iwa Vho-Lugisani.

Vhathu vha pandamedza vhaḵhannga vhaḵa. Tshambbenga u a farwa nga mapholisa a ambulula uri muḵwali wa vhurifhi a si Vho-Lugisani. Ngoho i bvela khagala. Vho-Lugisani vha fhedza vha songo tsha pandelwa, vha vhewa vhuhozi Dovhoni. Vhafunzi Vho-Mamidze, Vho-Mandiwana, na Vhamusanda Vho-Mukhotho vha kudzwa kothoni.

Naho Vho-Mandiwana na khonani dzavho vho vha vha tshi khou lingedza u 'vhulaha' Vho-Lugsani nga nḑila yo ḵalifhaho a vho ngo kona u vha ima phanḍa. Vhutshiloni havho hoḵhe vho fhedza vho bvelela ngeno vhavhaisi vhavho vho dzhena kothoni.

KANA

MBUDZISO 10 (Mbudziso pfufhi)

- 10.1 Vho vha vha tshi bva musanda Mphagani khoroni. (1)
- 10.2 Vho vha vha vha tshi bva u sengisa milandu\u dzudzanya mafhungo a shango. (1)
- 10.3
 - Vhafunzi Vho-Mamidze.
 - Vhamusanda Vho-Mukhotho.
 (2)
- 10.4 Vho-Nyamalwela Singo. (1)
- 10.5 Vhalanda vha Dovhoni vho vha vha tshi nyadza Vho-Nyamalwela Singo musi hu tshi khou ṭoḍwa tshumelo musanda muhulwane. (1)
- 10.6
 - Arali Vho-Lugisani vha hana u ya Dovhoni vhukoma ho vha fhelela.
 - Arali vha tenda u ya Dovhoni pulane dzavho dza u fhaṭa vhengele ḷavho ḷa u rengisa halwa dzo pfuvha.
 (2)
- 10.7 Vha vhudza Vhamusanda Vho-Mphaga uri vha ise Vho-Lugisani Dovhoni hu u itela uri bindu ḷa halwa ḷi si tsha fhaṭwa/Vha ḷuṭanya vhamusanda na Vho-Lugisani nga u ṛwala vhurifhi ha u vhanganga shango ḷa Dovhoni sa ho ṛwalwaho nga Vho-Lugisani/ vha tou dovha vha zwi bula uri vha tea u vhulaha Vho-Lugisani nga ṇḍila yo ṭalifhaho. (2)
- 10.8 Nge Vho-Lugisani vha amba uri Vhafunzi Vho-Mamidze vha farele Phundulu we a vha sukumedzela tshaloni sa izwi zwi zwithu zwo bvelelaho vhege yo fhiraho. (2)
- 10.9 Vho-Lugisani vho ri vha tshi tou vhidza halwa, Bidzha a vhu dzhavhula tshanḍani tsha Vho-Sarah a mbo ḍi khoba ha vha u ponya ha Vho-Lugisani. (2)
- 10.10 Ndi vhathu vha vhutshivha vhane vha sa fune zwa Vho-Lugisani zwi tshi naka. (2)

- 10.11 Vho-Lugisani vho kombetshedzwa u ya Dovhoni nga khosi Vho-Mphaga ngeno vhone vhaḅe vha sa hu funi. (2)
- 10.12 Ee, vho fha ṅwana wavho tshiganame uri a shelele Vho-Lugisani halwani uri vha nwe vha fe. (2)
- 10.13 Ee, ngauri vho vha vha tshi khou kaḅa zve vha zwala. (2)
- 10.14 Hai, a si kwavhuḅi ngauri vha nga si dzhie mushonga wa u vhulaha vha shelela muthu sa izwi hu si na muthu a re na pfanelo dza u vhulaha muṅwe. (2)
- 10.15 Ndo vha ndi tshi ḅo ambulula Vho-Mandiwana vhukati ha khoro uri vho dzhia mahumi mavhili a dzibonndo, nda dovha nda i vhila (Na zwiṅwe-vho zwi pfalaho). (2)

[26]**KANA****MAFELADAMBWA : SIGOGO, N.E****MBUDZISO 11 (Mbudziso ndapfu)**

Thero ndi fhungo ḽine muṅwali a khou rera ngaḽo kha bugu yawe, ndi kha ḽeneḽi fhungo hune vhavhali vha wana mulaedza/ pfunzo.

Kha mafhungo haya Mawela u khou kaidziwa/laiwa kha u sokou wela mafhungo nga ṅṅha kana u sokou ḽidzhenisa zwithuni zwi sa mu kwami ngauri a nga sokou fela felo sa bete, kana hone u fela dangwa mukumbi a songo nwa.

Kha bugu heyi ri wana Mawela a tshi khou ambiwa nga mme awe vhane vha mu ḽivhesa sa muthu ane a so kou wela – wela kha mafhungo a sa mu kwami.

Mawela o vha ene o thomaho u vhona thevhe giratshini, a pfa na munukho wa tshithu tsho sinaho. Fhedzi ri wana a tshi tendelana na mme awe na makhadzi kha fhungo ḽo

vhuyaho ha nanga Vho-Muraga ḵa uri tshe tsha vha tshi giratshini a si mmbwa ndi phele.

U tenda na zwa uri yo vha i songo fa yo tou ḍifisa naho o pfa munukho a vhona na madunzi.

Mawela u livhala tshoṭhe murero we a vhudzwa nga mme awe, a mbo ḍi tou dzhia mafhungo aya a a ita awe. U mbo ḍi tou dzhena tshoṭhe kha vhutendatenda ha zwa vhuloi, a sa tame u edza khotsi vhe vha ri naho mmbwa vha sa ḍivhi uri yo dzhena nga ngafhi nahone hani, vhone vha ḍitenda uri ndi mmbwa.

Mawela u isa phungo ya vhuloi ha Vho-Maemu a dovha a sumbedza o ḍilugisela u vha lifhedza naho zwi tshi ḍo ita uri a si ḵele Khushumusi hayani.

Mawela u kungana na khonani dzawe a yo ita ndingedzo dza u ṭodou ṭhoṭhedza muḍi wa ha ḵialama woṭhe nga mulilo. Hezwi zwo ita uri a farwe a gwevhelwe miṛwaha ya fumimbili a dzhele.

Ho vha na ḵishandafhungo kha bugu heyi. Hezwi zwe mme awe vha ri kha ḍigade/ḍilinde khazwo uri a songo fela felo, o mbo ḍi fhedza zwo mu balela a fela felo sa bete ḵi tshi wela mutukuni.

[25]

KANA

MBUDZISO 12 (Mbudziso pfufhi)

12.1	Ndi Mawela.	(1)
12.2	Sa muthu a ṭavhanyaho u ṭuṭuwedzea.	(1)
12.3	U vhonisa malugana na zwo bvelelaho ha khaladzi avho, vho vha vha songo ruṛwa nga muthu.	(2)
12.4	Ho wanala ḵibwa ḵo faho ḵi sagani giratshini ya ha Ramasunzi ye ya vha yo khiiwa.	(2)
12.5	Vho-Sara vho ima navho ngeno, Vho-Ramasunzi vha songo ima navho.	(2)

- 12.6 Vha dzhia kerekeni hu si na maanḑa a tsireledzo. (2)
- 12.7
- 12.7.1 Hai, vhutendatenda kha zwa vhuloi ho kunda vhuḑali hawe. (2)
- 12.7.2 Hai, a vho ngo to bvumba, sa muthu a dzulaho henefho muvhunduni muthihi phungo vho ḑi tou i pfa. (2)
- 12.7.3 Hai, u vhulaha zwo khakhea nahone zwi lwa na ndayotea ya shango. (2)
- 12.8 Ḑanga dzi a luḑanya/ vhutendatenda kha zwa vhuloi a vhu ngo luga. (2)
- 12.9 Vho-Ramasunzi, vha a kona u ima vha khwaḑha kha zwine vha tenda khazwo, nahone zwi tshidzaho. (2)
- 12.10 Hai, muthu u fanela u ḑhonifha vhutshilo ha vhaḑwe vhathu – zwa sa ralo u fanela u kaḑa mitshelo ya zwiito zwawe. (2)
- 12.11 Ee, o ita zwe a itwa nga u ḑuḑuwedzwa na nga vhutendatenda ha zwa vhuloi – zwi a vhavha musi u tshi vhona tshikolo tsho mu fhelela. (2)

ḐHANGANYELO YA KHETHEKANYO IYI YA B: [26]

KHETHEKANYO YA C: ḐIRAMA**HA U TSA NDI HA U GONYA – MAFENYA LL****MBUDZISO 13 (Mbudziso ndapfu)**

- Bugu ya Ḑirama yo vhumbwa nga nḑha na mabono. Ḑirama hei i na luḑa luthihi lwo vhumbwaho nga mabono a rathi. Musi ri tshi sedza nḑila ine mabono a tevhekana ngayo, ri vha ri tshi khou vhona nyelelo ya mafhungo.

Bono 1: Ralutanda na Vho-Sophie vha khou ḑana lufuno phakhani.

Bono 2: Ralutanda u hayani na mufumakadzi.

Bono 3: Itsani.

Bono 4: Ralutanda na Vho-Sophie Itsani

Bono 5: Shayandima, Ralutanda na Vho-Sarah.

Bono 6: Ofisini.

- Ri sedza-vho na u tambea na u sa tambea ri tshi laulwa nga dzudzanyo ya tshiteidzhi, tshivhalo tsha vhatambi na zwiitei.
- Hu na u elela havhuḑi ha mafhungo kha mabono oḑhe. Nahone nḑila ye mabono a vhewa ngayo ro sedza nzudzanyo ya tshiteidzhi ndi yavhuḑi. Hu nga si vhe na u shandula tshiteidzhi lwo kalulaho vhukati ha mabono, vhupo ha hone hu a elana.
- Vhatambi a vho ngo ḑala u fhira mpimo. Ndi vhatambi vha rathi fhedzi. **[25]**

KANA**MBUDZISO 14 (Mbudziso pfufhi)**

- 14.1 Vha khou amba vhe barani. (1)
- 14.2 Vho vha vha tshi khou nwa halwa. (1)
- 14.3 Steve. (1)

- 14.4 Yo vha i tshi khou ya u rengwa barani. (1)
- 14.5 Ndi Vho-Nengwenda, vho vha vha tshi khou ya u renga. (2)
- 14.6 Ndi Ntshavheni na Funzani. (2)
- 14.7 Funzani ha tevheli zwitshela, Ntshavheni a pfa zwitshela u a zwi tevhelela. (2)
- 14.8 Zwi ita uri vhathu vha luṭane/miṭa i pwashee. (2)
- 14.9
- 14.9.1 Ee, Vho-Sarinah vho mu vhudza uri kha dzule u ya Transkei sa izwi munna wawe o mu hanela a dzula. (2)
- 14.9.2 Ee, Alice o vha a tshi khou ya khosoni ya zwa milayo musi Ntshavheni a tshi mu hanela. (2)
- 14.9.3 Hai, u ri u ṭoṭa u renga 'new second hand'. (2)
- 14.10 A si zwavhuḍi ngauri o thoma a mu tendela. (2)
- 14.11 U na vivho na u sa fulufhela mufumakadzi wawe. (2)
- 14.12 Ndo vha ndi tshi ḍo ṭalutshedza khonani dzanga uri ndi mu funa naho a sa fulufhedzei, nda sa tevhedze zwine vha amba. (3)

KANA

MILOMO YA NUKALA – NEFEFE MP**MBUDZISO 15 (Mbudziso ndapfu)**

- Bugu ya ḍirama yo vhumbwa nga nṯha na mabono. ḍirama heyi i na nṯha tharu. Luṯa lwa u thoma lwo vhumbwa nga mabono maṯanu, lwa vhuvhili lwo vhumbwa nga mabono maṯanu . Luṯa lwa vhuraru lwo vhumbwa nga mabono a rathi.

•
Luṯa 1 Bono 1 Muḍini wa Vho-Bukuṯa Tshirenzheni. Vho-Bukuṯa vho dinalea nge Tsumbedzo a sa sheledze ngadeni.

Bono 2: Vho-Bukuṯa na Ntshengedzeni lufherani lwa u eḍela.

Bono 3: Ntshengedzeni na Muofhe vhe tshikoloni nga phausi.

Bono 4: Muḍini wa Vho-Bukuṯa (Vho-Takalani na Tsumbedzo.)

Bono 5: Vho-Takalani na Ntshengedzeni hayani.

Luṯa 2 Bono 1: Tshikoloni, Vho-Raṅwedzi, Vho-Ramuntswu, Muofhe na Ntshengedzeni.

Bono 2: Tshikoloni

Bono 3: Muḍini wa Vho-Bukuṯa nga masiari

Bono 4: Muḍini wa Vho-Bukuṯa nga madekwana

Bono 5: Hayani ha Vho-Bukuṯa nga matsheloni

Luṯa3 Bono 1: Muḍini wa Vho-Bukuṯa nga madekwana.

Bono 2: Tshikoloni

Bono 3: Ofisini ya vhashumelavhapo

Bono 4: Muḍini wa Vho-Bukuṯa

Bono 5: Tshikoloni nga matsheloni

Bono 6: Ṱhohondou ḍuvha ḷa khothe

- Ri sedza-vho na u tambea na u sa tambea ri tshi laulwa nga nzudzanyo ya tshiteidzhi, tshivhalo tsha vhatambi na zwiitei.
- Hu na u elela havhuḁi ha mafhungo oṱhe. Nahone nḁila ye mabono a vhewa ngayo ro sedza nzudzanyo ya tshiteidzhi ndi yavhuḁi. Hu nga si vhe na u shandula tshiteidzhi lwo kalulaho vhukati ha mabono, vhupo na hone hu a elana.
- Vhatambi vhahulwane a vho ngo ḁala u fhira mpimo.

[25]**KANA****MBUDZISO 16 (Mbudziso pfufhi)**

- 16.1 Vho-Bukuṱa na Vho-Takalani. (2)
- 16.2
- Vho vha vha tshi mu rwa.
 - Vha dovha vha mu vhudza uri vha ḁo mu vhulaha.
- (2)
- 16.3 Kamarani yawe kana a tou ya kamarani yavho. (2)
- 16.4 Mushumo wa Vho-Awelani ndi u thusa vhathu/ndi mushumelavhapo. (1)
- 16.5 Ntshengedzeni u khou shengedzwa/tambudzwa lwa vhudzekani nga Vho-Bukuṱa. (2)
- 16.6
- U ya ha dokotela na u ya mapholisani.
 - U vula mulandu.
- (2)
- 16.7 Mubebi ane a dzulela u tambudza vhana lwa vhudzekani u fhedza o dzhena khomboni. (2)
- 16.8 Tsumbedzo o vha a sa fhiwi tshelede, u sheledziswa ngadeni ngeno Ntshengedzeni a tshi fhiwa tshelede. (2)
- 16.9 Muthu kha konḁelele zwe a tou ḁiitela. (2)
- 16.10 A zwo ngo mu thusa tshithu ngauri o fhedza a na thumbu. (2)

- 16.11 Vho vha vha sa ṭḑi pholisa Ḑi tshi ḑzhenelela kha mafhungo a muṭa wavho a u tshipa/vho vha vha tshi vhoṇa u rwa afho muṭani hu pfanelo dzavho. (2)
- 16.12 Vho-Bukuṭa vho gwevhiwa vhutshilo havho hoṭhe vhe dzhele. (2)

ṬHANGANYELO YA KHETHEKANYO IYI YA C: [25]

MARAGAGUṬE: [80]

RUBRIKI YA U MAKA MBUDZISO NDAPFU KHA NNGANEA NA ḌIRAMA – MARAGA: 25**Kha vha dzhiele nzhele phambano l re kha kuavhele kwa maraga kha tshivhumbeo na zwi re ngomu**

KHOUDU NA KUAVHELE KWA MARAGA		ZWI RE NGOMU [15]		TSHIVHUMBEO NA LUAMBO [10]
		Uḏalutshedza ḏhoho. Vhudzivha ha mihumbulo, u tikedza na u pfesesa tshibveledzwa.		Tshivhumbeo, nyelelo l re na ndunzhe-ndunzhe na ḏikumedzwa. Luambo, khalo na tshitaila zwo shumiswaho kha phindulo
<i>Khoudu 7</i> 80 – 100%	Vhuswikeleli ha nḏhesa Maraga: 12 - 15	<ul style="list-style-type: none"> • U ḏalutshedza ḏhoho lwa vhudzivha, zwipiḏa zwoḏhe zwo kwamiwa nga vhuḏalo. • Phindulo ya nḏha nḏhesa: 90%+. • Phindulo ya nḏhesa: 80 – 89% • Mihumbulo minzhi ya vhudzivha l tikedzwa u bva kha tshibveledzwa • U pfesesa ha nḏhesa ha lushaka lwa maḏwalwa na tshibveledzwa 	Vhuswikeleli ha nḏhesa Maraga: 08 - 10	<ul style="list-style-type: none"> - Tshivhumbeo tshi re na ndunzhendunzhe - Marangaphanḏa na magumo zwa nḏhesa. - Mihumbulo ya dzudzanywa zwavhuḏi nahone yo fhaḏwa zwavhuḏi. - Luambo, khalo na tshitaela zwo vhibvela zwi a nyanyula nahone zwo lulama.
<i>Khoudu 6</i> 70 – 79%	Vhuswikeleli ha nḏha Maraga: 11	<ul style="list-style-type: none"> • U ḏalutshedza ḏhoho lwa nḏha ha ndinganyo, zwipiḏa zwoḏhe zwo kwamiwa lwo linganaho. • Phindulo yo dodombedzwaho. • Ho ḏewa mihumbulo minzhi l pfalaho, l tikedzwaho u bva kha tshibveledzwa. • U pfesesa lushaka lwa maḏwalwa na tshibveledzwa havhuḏisa. 	Vhuswikeleli ha nḏha Maraga : 07	<ul style="list-style-type: none"> - Phindulo yo dzudzanywa zwavhuḏi - Marangaphanḏa na magumo zwavhuḏi - mihumbulo na kuhumbulele zwi a tevhelelea - Luambo , khalo na tshitaila zwo lulama nahone zwo tea ndivho. - ḏikumedzwa ḏavhuḏi

<p>Khoudu 5</p> <p>60 – 69%</p>	<p>Vhuswikeleli ho dziaho</p> <p>Maraga:</p> <p>09 of 10</p>	<ul style="list-style-type: none"> • U sumbedza u pfesesa nahone a ʔalutshedza ʔhoho zwavhuḍi. • Phindulo yo dodombedzwa lwa khwine • Miriwe mihumbulo l pfalaho yo n̄ewa, fhedzi hu si yoʔhe nahone l sa tikedziwe nga n̄dila yo lavhelelwaho. • Hu na tsumbo ya u pfesesa lushaka lwa maḥwalwa na tshibveledzwa. 	<p>Vhuswikeleli ho dziaho</p> <p>Maraga : 06</p>	<ul style="list-style-type: none"> - tshivhumbeo tshi re khagala na nyelelo ya mihumbulo l re na ndunzhendunzhe. - Marangaphanḍa na magumo na dziḥwe phara zwo dzudzanywa hu na ndunzhendunzhe - Nyelelo ya mihumbulo l akona u tevhelelea - Luambo, khalo na tshitaila vhnunzhi hazwo zwo lulama.
<p>Khoudu 4</p> <p>50 – 59%</p>	<p>Vhuswikeleli vhu fushaho</p> <p>Maraga: 08</p>	<ul style="list-style-type: none"> • U ʔalutshedza ʔhoho lwa khwine, a si zwoʔhe zwipiḍa zwo kwamiwaho nga vhuḍalo. • Hun a dziḥwe mbuno dzi tikedzaho ʔhoho. • Mihumbulo minzhi yo tikidzwa fhedzi a hu na vhuʔanzi vhu pfalaho/tendiseaho. • u pfesesa lushaka lwa maḥwalwa na tshibveledzwa lwa mutheo. 	<p>Vhuswikeleli vhu fushaho</p> <p>Maraga: 05</p>	<ul style="list-style-type: none"> - hu na dziḥwe tsumbo dza tshivhumbeo - Phindulo l ʔahela nyelelo yo dzudzanyiwaho zwavhuḍi l re na ndunzhendunzhe. - Vhukhaxhi vhuʔuku ha luambo, khalo nahone tshitaila hunzhi tsho tea. Kanzhi hu na ndunzhendunzhe kha dzi-phara.
<p>Khoudu 3</p> <p>40 – 49%</p>	<p>Vhuswikeleli ho linganelaho</p> <p>Maraga:</p> <p>06 of 07</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ndingedzo zwadzo dza u fhindula mbudziso. • Phindulo ya vhudzivha • Mbudziso yo fhindulwa hu na vhudzivha vhuʔkusa. • Mihumbulo a l ʔuʔuwedzi nahone hu na u tikedza huʔuku zwi bvaho kha tshibveledzwa. • Mugudi ha ngo vhuya a u pfesesa lushaka lwa maḥwalwa na tshibveledzwa. 	<p>Vhuswikeleli ho linganelaho</p> <p>Maraga :04</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Tshivhumbeo tshi sumbedza u shaea ha vhupulani - Mafhungo ha ngo dzudzanywa lune a tevhekana. - tsumbo dza vhnukhaxhi ha luambo. Khalo na tshitaila a zwo ngo tea ndivho ya maḥwalwa a akademi. Phara dzo khakhea.

<p><i>Khoudu 2</i></p> <p>30 – 39%</p>	<p>vhuswikeleliha fhasi</p> <p>Maraga: 05</p>	<ul style="list-style-type: none"> • U pfesesa t̄hoho ha fhasisa • Phindulo yo ḍala ndovhololo nahone huṅwe yo bva. • Mihumbulo a si ya vhudzivha, t̄halutshedzo yo khakheaho/ Mihumbulo a l tikedzwa zwi tshi bva kha tshibveledzwa. • U pfesesa ha fhasi lushaka lwa maṅwalwa na tshibveledzwa. 	<p>Vhuswikeleli ha fhasi</p> <p>Maraga :03</p>	<p>- L̄ikumedzwa ḷa fhasi nahone ḷi t̄ahelaho tshivhumbeo tsho pulaniwaho zwi thithisa nyelelo ya muhumbulo.</p> <p>- Luambo lwo khakheaho na tshitaila tshi si tshone zwi ita uri zwo ṅwalwaho zwi si vhe zwavhukuma nahone tshitaila a tsho ngo tea ndivho ya u ṅwala ha akademi.</p> <p>- Phara dzo khakhea.</p>
<p><i>Khoudu 1</i></p> <p>0 – 29%</p>	<p>U sa swikelela</p> <p>Maraga:</p> <p>0 - 5</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Phindulo l sumbedza vhuṅwe vhushaka na t̄hoho fhedzi mihumbulo l a konḍa u tevhelela nahone kana yo bva tshoṱhe. • U kundelwa kha ndingedzo ya u fhindula mbudziso. Mbuno t̄hukhu dzo lulamaho a dzi na thikhedzo u bva kha tshibveledzwa. • U kundelwa u pfesesa lushaka lwa maṅwalwa na tshibveledzwa. 	<p>U sa swikelela</p> <p>Maraga :</p> <p>00 - 02</p>	<p>- Zwi a konḍa u amba araii mbudziso yo fhindulwa</p> <p>- A hu na tsumbo ya tshivhumbeo tsho pulaniwaho hu na thevhekano.</p> <p>- Luambo lwa fhasi-fhasi. Tshitaila na khalo zwo khakheaho.</p> <p>- A hu na dziphara kana ndunzhendunzhe</p>

RUBRIKI YA U ṬOLA/MAKA MBUDZISO NDAPFU KHA VHURENDI

KHOUDU	7	6	5	4	3	2	1
	Vhuswikeleli ha nṭhesa 80 – 100%	Vhuswikeleli ha nṭha 70 – 79%	Vhuswikeleli ho dziaho 60 – 69%	Vhuswikeleli vhu fushaho 50 – 59%	Vhuswikeleli ho linganelaho 40 – 49%	Vhuswikeleli Ha fhasi 30 – 39%	U sa swikelela 0 – 29%
Zwi re ngomu na luambo	<ul style="list-style-type: none"> U ṭalutshedza ṭhoho lwa vhudzivha, zwipiḍa zwoṭhe zwo kwamiwa lu fushaho. Phindulo yo vhwahwo lwa nṭha nṭhesa: 90%+. Phindulo yo vhwahwo lwa nṭhesa: 80 – 89% Mihumbulo minzhi yo dziaho i khou ṭanḍavhudzwa ya tikedzwa u bva kha tshirendo <p>U pfesesa lwa nṭhesa kha lushaka holwu lwa maṅwalwa na tshirendo.</p>	<ul style="list-style-type: none"> U ṭalutshedza ṭhoho lu re nṭha ha ndinganyo, zwipida zwoṭhe zwo kwamiwa lu vhuedzaho. Phendulo yo fhelelaho. Mihumbulo minzhi l pfalaho yo ṅewa, ya tikedzwa zwavhuḍi u bva tshirendoni. U pfesesa havhuḍisa ha lushaka lwa maṅwalwa na tshirendo <p>Phindulo yo dzudzanywa zwavhuḍi.</p> <p>- Mathomo na magumo zwavhuḍi</p>	<ul style="list-style-type: none"> U sumbedza u pfesesa ho khetheaho nahone o ṭalutshedza ṭhoho zwavhuḍi. phindulo i no ḍi pfala yo ṅewa. miṅwe mihumbulo i pfalaho yo ṅewa, hone i si yoṭhe nahone i songo tikedzwa nga ṅgila yo lavhelelwaho. <p>Hu na tsumbo ya u pfesesa lushaka lwa maṅwalwa na tshirendo.</p> <p>Tshivhumbeo tshi re khagala na nyelelo ya mafungo a pfalaho.</p>	<ul style="list-style-type: none"> U ṭalutshedza ṭhoho lwa khwine a hu ngo kwamiwa zwipiḍa zwoṭhe nga vhuḍalo. Hu na dziṅwe mbuno dzavhuḍi dzi tikedzaho ṭhoho. <p>Vhunzhi ha mafungo o tikedzwa, fhedzi kanzhi lu sa tou tendisea.</p> <p>Mutheo wa kupfeseselelwe kwa lushaka lwa maṅwalwa na tshirendo zwi hone.</p> <p>Dziṅwe tsumbo dza tshivhumbeo.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Ndingedzo zwadzo dza u fhindula mbudziso. Phindulo l ṭana u pfesesa hu songoho kule ha ṭhoho. Mihumbulo a l kholwisei nahone hu na u tikedza u bva tshirendoni huṭuku. Mugudi ha ngo pfesesa lushaka lwa maṅwalwa na tshirendo itsho na kathihi. <p>- Phindulo i ṭana vhuṭulani ho khakheaho.</p> <p>- Mafungo ha ngo tevhekana zwavhuḍi.</p>	<ul style="list-style-type: none"> U sa pfesesa ṭhoho Phindulo l na ndovhololo nahone tshirṅwe tshifhinga l tshi amba zwo bvaho. Muhumbulo a wo ngo ya kule, ṭhalutshedzo yo khakheaho/mihu mbulo a l tikedzwi u bva tshirendoni. <p>U pfesesa lushaka na tshirendo ha fhasisa.</p> <p>- Ḳikumedzwa Ḳa fhasi nahone Ḳi ṭahelaho vhuṭulani , zwa mbo thithisa nyelelo ya mafungo</p>	<ul style="list-style-type: none"> Phindulo l na vhusakanyana na ṭhoho fhedzi mafungo ha tevhelelei, kana o tou bva tshoṭhe. Ndingedzo ya fhasisa ya u fhindula mbudziso. Mbuno ṭhukhu dzo ṅwalwaho a dzi na thikhedzo kha tshirendo. <p>U pfesesa lushaka na tshirendo ha fhasisa.</p> <p>Zwi a koṅḍa u amba uri ṭhoho yo fhindulwa.</p> <p>- A hu na tsumbo ya vhuṭulani .</p>

<p>Mafhungo a re na ndunzhendunzhe.</p> <p>- Mathomo na magumo zwa nḥhesa.</p> <p>- Mihumbulo yo vhekanywa na u fhatḥwa zwavhuḡi</p> <p>- Luambo, khalo na tshitaila zwo vhibvaho, zwi nyanyulaho, zwo lulamaho 8 --10</p>	<p>- Mafhungo na kuhumbulele zwi a tevhea nga vhulelu.</p> <p>- Luambo, khalo na tshitaila zwo lulamaho nahone zwo teaho ndivho.</p> <p>Ḳikumedzwa Ḳavhuḡi 7-7½</p>	<p>-Marangaphanḡa na magumo na dziḥwe phara zwo dzudzanywa hu na ndunzhendunzhe-</p> <p>-Nyelelo ya phindulo l a kona u tevhelea.</p> <p>- Luambo, khalo na tshitaila hunzhi zwo llulama</p> <p>6 – 7</p>	<p>- phindulo l ḥahela nyelelo yo dzudzanyiwaho zwavhuḡi l re na ndunzhendunzhe.</p> <p>-Vhukhaxhi vhuḡuku kha luambo, khalo na tshitaila</p> <p>Hunzhi zwo tea.</p> <p>5½</p>	<p>- Hu na tsumbo dza vhukhaxhi ha luambo. Khalo na tshitaila a zwi tei ndivho ya kuḥwalele kwa akademi</p>	<p>- vhukhaxhi ha luambo na tshitaila tshi si tshone zwi ita uri tshipiḡa tsha maḥwalwa hetshi tshi sa bvelele nahone tshitaila a tshi elani na ndivho ya u ḥwala ha akademi</p>	<p>- Luambo lwa fhasisa. Tshitaila na khalo zwo khakheaho.</p> <p>- A hu na ndunzhendunzhe.</p>
---	---	---	--	---	--	---